

καὶ ἐκ τούτου θὰ ἀποτυπώνωνται εἰς τὴν γλῶσσαν. Καὶ αἱ ἀποχρώσεις ἄρα τῆς γλώσσης ὡς ἀπόρροια μιᾶς ἰδιαιτερότητος τοῦ ψυχικοῦ μας κόσμου θὰ καταδεικνύουν ὅτι πραγματικῶς ἡ γλῶσσα¹ εἶναι τὸ δυναμικώτερον φυσιογνωμικὸν μέσον πρὸς ἐκδήλωσιν τοῦ ψυχοπνευματικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου. Ὅτι δὲ ἡ γλῶσσα ἔχει τὴν δυναμικότητα ταύτην καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας ἱκανοποιήσεως, τὴν ὁποῖαν δοκιμάζομεν εἰς πᾶσαν ἐπιτυχῆ διὰ τῆς γλώσσης ἐκδήλωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ μας κόσμου.

2. ΤΟ ΨΥΧΙΚΟΝ ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

Ἀντικρύζοντες ἤδη ἐν τῇ κατανοήσει τὸ ψυχικὸν στοιχεῖον τοῦ ὑποκειμένου εὐρίσκομεν εἰς αὐτό, πλὴν τῆς λειτουργίας, ἡ ὁποία ἀπολήγει εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἦτις, ὡς εἶδομεν, προϋπάρχει εἰς τὸ κατανοοῦν ὑποκείμενον, ἐπὶ πλεόν καὶ μίαν βαθυτέραν ψυχικὴν κατάστασιν μὲ ἀπόχρωσιν συναισθηματικὴν, ἡ ὁποία εἰς τὴν κατανόησιν ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικόν, διότι μὲ τὴν ἔκτασίν της, μὲ τὴν συγκινητικὴν της βαθύτητα καὶ γενικὰ μὲ τὴν ποιοτικὴν της ὑπόστασιν ἀποδίδει τὴν ἔννοιαν τῆς κατανοήσεως. Ἡ συναισθηματικὴ αὕτη ὑπόστασις τῆς ψυχῆς τοῦ κατανοοῦντος ὑποκειμένου συντελεῖ ὥστε νὰ δημιουργῆται καὶ ἀναπτύσσεται βαθὺς ψυχικὸς δεσμὸς αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀντικείμενον. Οὗτος ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ ἐνισχύῃ τὴν ὑποκειμενικὴν διορατικότητα, διότι μὲ μίαν διαισθητικὴν δύναμιν, τὴν ὁποῖαν ἀναπτύσσει εἰς τοὺς ὑποκειμενικοὺς στοχασμοὺς του, ὑπερπηδᾷ καὶ ἐξουδετερώνει ὅλας τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας ἡ ψυχὴ συναντᾷ προκειμένου νὰ γνωρίσῃ τελειότερον, δυσχερείας αἵτινες ὀφείλονται εἴτε εἰς τὴν ἀτελεῆ προσαρμογὴν τοῦ ὑποκειμένου, εἴτε εἰς τὴν ἔλλιπῆ χρῆσιν καταλλήλων μέσων, εἴτε ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ἀδύνατον τῆς καταλήψεως αὐτῆς ταύτης τῆς ὄντοτης τοῦ ἀντικειμένου. Εἶναι ἄλλως τε γνωστὸν ὅτι ὁ ψυχικὸς κόσμος καὶ δὴ ὁ συναισθηματικὸς παρουσιάζει διὰ τὰς ὑψηλοτέρας σφαῖρας τῆς ζωῆς μεγαλυτέραν βαρύτητα, διότι μὲ μίαν ἄλλην δύναμιν, τὴν δύναμιν τῆς πίστεως ἢ τῆς ἀκαταβλήτου ἐσωτερικῆς ἐπιθυμίας, διερευνᾷ καὶ μεταφυσικὰ προβλήματα ἀκόμη, ἐξουδε-

1. Περὶ γλώσσης καὶ εἰς τὰ ἐξῆς ἡμέτερα: 1) Die Stufen der Wertgerichtetheit κλπ., σ. 23, 24. 2) Τὸ Ψυχολογικὸν Ἰνστιτούτον τῆς Λειψίας ὑπὸ τὸν Felix Krueger, 1938, σ. 10, 20, 21, 28, 32. 3) Βίωσις, Προσωπικότης κλπ., σ. 21, 61.

τερώνουσα οὕτω τὴν πενιχρὰν δύναμιν τῆς ψυχρᾶς λογικῆς. Δὲν εἶναι ἴσως πολλάκις ὀρθὴ ἢ ἀσφαλῆς ἡ ψυχικὴ αὕτη κατάληψις, τὴν ὁποίαν ἐπιτυγχάνει τὸ ὑποκείμενον. Ἄλλ' οὕτε τὸ ἐπισφαλὲς καὶ ἀβέβαιον τοῦτο ἐνδιαφέρει τὸν ἄνθρωπον. Αὐτὸν ἐνδιαφέρει περισσότερο ἢ διαμόρφωσις ἐνδὸς ρυθμοῦ ζωῆς ἐπὶ τῇ βάσει ὑψηλοτέρων ἀρχῶν καὶ ἡ δυνατότης νὰ παρακάμπτη ὅσας δυσχερείας ἢ ἀτέλεια τῆς γνώσεως παρουσιάζει. Διότι μόνον οὕτω τὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς θὰ ἐξακολουθήσῃ χωρὶς νὰ παραπαίῃ. Ὅτι μὲ τὰς ὑψηλοτέρας αὐτὰς σφαίρας ἐναρμονίζεται ἡ διηρθρωμένη δλότης, ἄρα καὶ ἡ κατανόησις τοῦ ὑποκειμένου, περὶ τούτου οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὑπάρχει. Ὅτι πάλιν αὗται παραλλάσσουσιν, καὶ τοῦτο εἶναι φανερόν, περαιτέρω δὲ ἐκ τῆς διαφοροποιήσεως τῆς κατανοήσεως θὰ ἐρμηνευθῇ τίνες εἶναι οἱ παράγοντες, οἵτινες τὴν διαφοροποίησιν ταύτην προκαλοῦν.

Μὲ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐμποδίων προσπαθεῖ ὁ κατανοῶν διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ στοχασμοῦ του, διὰ μέσου τῶν φυσιογνωμικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀντικειμένου καὶ μάλιστα διὰ τῆς γλώσσης νὰ ὑπεισέλθῃ εἰς τὴν διηρθρωμένην δλότητα τοῦ ἀντικειμένου, νὰ διαγνώσῃ πᾶσαν διαφοραινομένην καὶ κυριαρχοῦσαν σημασίαν, νὰ συλλάβῃ πνευματικῶς αὐτὸ καὶ τέλος μὲ ἐνεργὸν ἀφομοίωσιν πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀντικειμένου νὰ ἐκδηλώσῃ ἀφοσίωσιν τοῦ ψυχικοῦ του κόσμου πρὸς τὸν ψυχικὸν κόσμον τοῦ ἀντικειμένου. Ἡ στροφή μάλιστα τοῦ κατανοοῦντος πρὸς τὸ κατανοούμενον τόσον ὀλοκληρωτικὴ εἶναι, ὥστε τὸ ὑποκείμενον οὐδεμίαν συνείδησιν ἔχει τῆς συγκινητικῆς του θέσεως. Διότι ὅσον ἐντείνεται ἡ κατανόησις, τόσον ὁ βαθὺς στοχασμὸς τοῦ ὑποκειμένου αὐξάνεται καὶ τόσον ὀλιγώτερον ἡ συνείδησις τοῦ ἐγὼ ἐπικρατεῖ. Ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι ὅσον περισσότερο ἓνα γεγονός μᾶς συγκινεῖ, τόσον ὀλιγώτερον εἴμεθα εἰς θέσιν τὴν κατάστασίν μας αὐτὴν νὰ ἀντιληφθῶμεν. Ἀλλὰ καὶ τὸ γνῶρισμα τοῦτο τῆς συγκινήσεως διαδηλώνει πάλιν τὴν συναισθηματικὴν ἀπόχρωσιν τῆς ψυχῆς τοῦ πραγματικῶς κατανοοῦντος.

Ἐφ' ὅσον ὁμοῦς κύριον γνῶρισμα τῆς κατανοήσεως εἶναι ἡ βαθυτέρα ψυχικὴ κατάληψις ὑπὸ τοῦ κατανοοῦντος τοῦ κατανοουμένου ἀντικειμένου, ἔπεται ὅτι ἀφ' ἐνδὸς μὲν ἡ κατανόησις τίθεται εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα ἔναντι τῆς γνώσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ψυχικὴ ὄντοτης τοῦ ὑποκειμένου ἐπιδρᾷ εἰς τὴν διαφοροποίησιν τῆς κατανοήσεως. Περαιτέρω προβαίνομεν εἰς τὴν ἐμβριθεστέραν ἐξέτασιν τούτων.

α. ΑΝΩΤΕΡΟΤΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΕΩΣ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

Ἐάντι κρύσωμεν τὴν γνῶσιν, θὰ ἴδωμεν ὅτι σκοπὸς αὐτῆς εἶναι νὰ νοήσωμεν (erfassen) τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ προσδιορίσωμεν σκοποὺς καὶ κανόνας τῆς περαιτέρω ἐμφανίσεως αὐτῆς. Ταῦτα κατορθώνονται διὰ τῶν μεθόδων τῶν λειτουργιῶν κυρίως τῆς νοήσεως¹. Ἐν τούτοις, ἂν ἐξετάσωμεν βαθύτερον τὴν σχέσιν ἡμῶν πρὸς τὸν περιβάλλοντα ἡμᾶς ἀντικειμενικὸν κόσμον, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ σχέσις αὕτη πρὸς τὸν κόσμον αὐτὸν εἶναι δημιουργημὰ μόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν. Ὁ κόσμος, ὅστις μᾶς περιβάλλει μὲ τὰς σημασίας του καὶ τὰς ἐπιδράσεις του ἐφ' ἡμῶν, θεωρεῖται καὶ ἀντικρύζεται ὑφ' ἡμῶν ὡς ἀντικειμενικὸς κόσμος μόνον ἐφ' ὅσον χρόνον παρουσιάζει ἀντίθεσιν μὲ τὸν ὑποκειμενικὸν κόσμον, μόνον ἐφ' ὅσον ζῶμεν. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου μετὰ τὸν θάνατον ἡμῶν παύει. Ἡ δὲ συνειδήσις δημιουργεῖται, φωτίζεται καὶ πλουτίζεται ὡς πλαίσιον τῆς γνώσεως μόνον εἰς ἐκεῖνο τὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ ὁποῖον περιβάλλεται μεταξὺ γεννήσεως καὶ θανάτου. Μετὰ τὸν θάνατον ὁ πλοῦτος τῶν γνώσεων ἐκμηδενίζεται, διότι ὄργανον τῆς συνειδήσεως εἶναι τὸ σῶμα, τοῦ ὁποῖου ἡ ὄντοτης μετὰ τὸν θάνατον ἐκμηδενίζεται. Καὶ ναὶ μὲν δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι ὁ κόσμος τῶν γνώσεων εἶναι μίᾳ φαντασιοπληξία (illusion), διότι ὁ κόσμος οὗτος ἀποτελεῖ διὰ τὰς ἐπερχομένας γενεὰς πηγὴν περαιτέρω εὐημερίας καὶ πολιτιστικῆς ἐξελίξεως. Φανερώγεται ὁμως ἕτερόν τι. Ὅτι δηλαδή, ἐφ' ὅσον τὸ σῶμα εἶναι μέσον τῶν γνώσεων, τὸ σῶμα δὲ τοῦτο μᾶς ἀτομικοποιεῖ καὶ μᾶς ἀποχωρίζει εἰς ἐπὶ μέρους ὑποστάσεις, ἔπεται ὅτι ὁ χωρισμὸς ἡμῶν ἐκ τοῦ σύμπαντος ἐπιφέρει μίαν ἐπισκότισιν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ὀλης ἀληθείας τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἐπισκότισις αὕτη εἶναι αἰτία, ὥστε μερικῶς καὶ βαθμιαίως νὰ ἐπιζητῆται καὶ κατορθοῦται ἡ ἀντίληψις τοῦ κόσμου. Μὲ τὴν πείραν δηλαδή τῶν προηγουμένων γενεῶν, μὲ τὰς κληρονομηθείσας ὑφ' ἡμῶν ἀποκαλύψεις ἐκείνων, μὲ τὴν βελτίωσιν τῶν μεθόδων χωροῦμεν βαθμηδὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

Ἐάντι ὁμως κατὰ τὴν γνῶσιν ἡ ψυχικὴ δύναμις προσκρούη εἰς τὰ ὄρια τοῦ περιορισμένου πλαισίου τῆς νοητικῆς λειτουργίας, κατὰ τὴν κατανόησιν ἐξ ἀντιθέτου, ὡς εἶδομεν, ἡ ἔντασις καὶ ἡ εὐρύτης τῆς ψυχικῆς συμμετοχῆς τοῦ ὑποκειμένου ἐκφεύγει

1. Wilhelm Dilthey: Einleitung in die Geisteswissenschaften, I Band, Leipzig, 1933, σ. 27.

τὰ στενὰ ὄρια τοῦ περιορισμένου τούτου πλαισίου. Κατὰ τὴν κατανόησιν ἀντικρύζεται ὁλόκληρον τὸ ἀντικείμενον, ὃ δὲ βαθύτερος ψυχικὸς δεσμὸς μὲ τοὺς στοχασμοὺς τοῦ ὑπαισέρχεται εἰς τὴν διηρθρωμένην ὁλότητα τοῦ ἀντικειμένου καὶ μὲ διαισθητικὴν δύναμιν ὑπερπηδᾷ τὰς δυσχερείας. Ἡ ψυχὴ θραύει τότε τὸν ὕλικὸν ἀτομικὸν κλοιὸν καὶ ἐκδηλώνει τὴν ὑψηλοτέραν αὐτῆς θεϊκὴν ὑπόστασιν κατορθώουσα νὰ εἰσδύσῃ εἰς μίαν πραγματικότητα, πρὸς τὴν ὁποίαν κατόπιν θὰ ἐκπληρώσῃ πάντα ὑψηλότερον ἀνθρώπινον προορισμόν. Ἐκ τούτου καταδεικνύεται καὶ ἡ ἀνωτερότης τῆς κατανοήσεως ἔναντι τῆς γνώσεως. Καὶ δὲν διαμφισβητεῖται τὸ γεγονός ὅτι καὶ ἡ κατανόησις λαμβάνει χώραν εἰς τὸν περιορισμένον χώρον μεταξὺ γεννήσεως καὶ θανάτου, ἐν τούτοις δεδομένου ὅτι διὰ τὸν ἄνθρωπον κατὰ τοῦτο τὸ στάδιον προβάλλει, ὡς ἐκ τῆς προικίσεώς του διὰ τοῦ πνεύματος, ἡ δημιουργικὴ δύναμις, τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο τῆς ζωῆς του περισσότερον, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶδομεν, διὰ τῆς κατανοήσεως ἐξυπηρετεῖται καὶ μόνον αὕτη ὁδηγεῖ εἰς πολιτιστικὴν δημιουργίαν. Καὶ εἰς τὸν δημιουργικὸν αὐτὸν χαρακτήρα τῆς κατανοήσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἀποκαλύπτεται οὕτω ἡ ἐκάστοτε δημιουργικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου, καταδεικνύεται ἄλλη ἀνωτερότης αὐτῆς ἔναντι τῆς γνώσεως.

Πλὴν ὅμως τῆς ὡς ἀνω ἀνωτερότητος τῆς κατανοήσεως παρουσιάζει αὕτη καὶ ἄλλα χαρακτηριστικά, ἅτινα τὸ μὲν ἐρμηνεύουν περισσότερον τὴν θέσιν τοῦ ὑποκειμένου ἐν τῇ κατανοήσει, τὸ δὲ παραλλήλως καθορίζουν τὸ διάφορον αὐτῆς ἀπὸ τὴν γνῶσιν. Οὕτω:

αα) Ἡ συναισθηματικὴ ἀπόχρωσις τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ὑποκειμένου εἶναι πάντοτε εὐμενῆς καὶ φιλικῆς διὰ τὸ κατανοούμενον ἀντικείμενον καὶ μάλιστα ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀρμόζῃ δι' αὐτὴν ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς συμπαιθείας¹. Αὕτη ἐξικνουμένη μέχρι τοῦ βαθμοῦ τῆς συγκινήσεως παρορμᾷ τὸ ὑποκείμενον εἰς μεγαλυτέραν προσήλωσιν πρὸς τὸ ἀντικείμενον.

ββ) Αἱ σκέψεις, οἱ συλλογισμοί, οἱ στοχασμοί κλπ. τοῦ ὑποκειμένου — ἅτινα μὲ τὴν διαισθητικὴν δύναμιν στρέφονται πρὸς κατάληψιν τῆς διηρθρωμένης ὁλότητος τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ πνευματικοῦ δηλαδὴ περιβάλλοντος, ὑπὸ τὸ ὁποῖον τοῦτο σκέπτεται, κινεῖται καὶ δρᾷ, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἐμψύχου ὄντος, τῆς ὑποστάσεως δ' αὐτοῦ, νοουμένης εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἐποχῆς του, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἀψύχου ὄντος —

1. Th. Litt: Geschichte und Leben, Leipzig, 1980, σ. 236.
2. Ed. Sranger: Lebensformen, Halle, 1980, σ. 410.

δημιουργοῦν ἓνα περιεχόμενον διὰ τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται μὲν ὡς τὸ περιεχόμενον τῆς διηρθρωμένης δλότητος αὐτοῦ καὶ ἀποτελεῖ ταῦτοχρόνως περιεχόμενον τῆς βιώσεως τοῦ κατανοοῦντος, παρουσιάζει ὁμως καὶ μίαν μεταφυσικὴν χροιάν¹. Διότι τὸ περιεχόμενον τοῦτο, τὸ ὁποῖον αἱ σκέψεις, οἱ συλλογισμοὶ κλπ. τοῦ ὑποκειμένου προσπαθοῦν νὰ διαμορφώσουν, δὲν εἶναι μὲν φανταστικὸν ἢ ἀναληθές, καθ' ὅσον ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀντικειμένου καὶ πρὸς τὴν εὐρυτέραν σημασίαν τοῦ ἐντὸς τοῦ δυναμικοῦ πλαισίου τῆς ζωῆς, δὲν δύναται ὁμως μὲ ὄλην τὴν βαρύτητα καὶ δυναμικότητα νὰ περιγραφῆ οὔτε νὰ ἐρμηνευθῆ, καὶ διὰ τοῦτο χαρακτηρίζεται ὡς ὄντοτης ὑποστάσεως μεταφυσικωτέρας. Τὴν κατανόησιν π. χ., τὴν ὁποῖαν δεικνύει ἡ μήτηρ πρὸς τὸ τέκνον της, οὐδεμία γλῶσσα δύναται νὰ περιγράψῃ καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον αὕτη κατὰ τὸν δεσμὸν τῆς κατανοήσεως πρὸς τοῦτο αἰσθάνεται, εἶναι μία πραγματικότης, τὴν ὁποῖαν οὐδεὶς ἄλλος πλὴν αὐτῆς δύναται πνευματικῶς νὰ συλλάβῃ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ κατανόησις, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ἐκφεύγει ἀπὸ τὴν διαγνωστικὴν προσπάθειαν τῶν γνωσιοθεωριῶν καὶ τῆς γνωσιολογίας καὶ παρουσιάζει τρόπον τινὰ μίαν «ὑπέρβασιν πρὸς τὸ ὄν»² — γεγονὸς ὅπερ ἰδιάζει κυρίως εἰς μίαν μεταφυσικὴν σύλληψιν — μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὄχι μόνον ὑπάρχει καὶ ἰσχύει ἡ ὑποκειμενικότης καὶ δίδει τὴν κατεύθυνσιν, ἀλλὰ καὶ ἡ ὄντολογικὴ ὑπόστασις τῆς κατανοήσεως διαφαίνεται, διότι αὕτη περιστέλλει τὴν καθαρὰν ὑπέρβασιν, τὴν νόησιν τῆς νοήσεως³, πρὸς μεταφυσικὰς συλλήψεις. Τὸ ὑπερβατὸν ὁμως παρ' ὄλην ταύτην τὴν περιστολὴν ὑπάρχει καὶ, καίτοι τοῦτο δὲν δύναται νὰ περιγραφῆ, ἐν τούτοις συντελεῖ περισσότερο εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ ἀντικειμένου. Εἰς τὸ παράδειγμά μας, ὅταν ἡ μητέρα ἀντικρύξῃ τὸ τέκνον της καὶ κατανοῇ τοῦτο, συλλογίζεται καὶ αἰσθάνεται κάτι ὡς πρὸς τὴν ψυχικὴν του κατάστασιν, τὸ ὁποῖον προσεγγίζει αὐτὴν περισσότερο πρὸς τὴν πραγματικότητα τοῦ τέκνου της. Μὲ ταύτην δὲ τὴν μεταφυσικὴν ἀπόχρωσιν τῆς κατανοήσεως, ἐφ' ὅσον οὕτως ὑπερπηδῶνται αἱ δυσχέρειαι τῆς γνώσεως, παρουσιάζεται νέα ὑπεροχὴ αὐτῆς ἐναντι τῆς γνώσεως.

γγ) Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι εἰς πᾶσαν κατανόησιν νοεῖται μία σημασία, ἣτις εἶναι ἀξιολογικὴ, ὀδηγεῖ τ. ἔ. πρὸς πολιτιστικὴν δράσιν. Ἡ δράσις ὁμως αὕτη μόνον τότε νοεῖται, ὅταν ἡ ψυχὴ τοῦ ὑποκειμένου

1. Ed. Spranger : Lebensformen, Halle, 1930, σ. 410.

2. Κ. Α. Γεωργούλη : Ἀριστοτέλους πρώτη φιλοσοφία, Εἰσαγωγή, Θεσσαλονίκη, 1935, σ. 76.

ὑποστῆ συναισθηματικὴν παρόρμησιν καὶ ἐξιδανικευθῆ. Τοῦτο κατορθώνει ἢ κατανόησις. Αὕτη, ὅταν τὸ ὑποκειμένον προωθῆται συναισθηματικὰ καὶ φθάσῃ τὴν συγκλίησιν, γαί μὲν θέτει εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κατανοουμένου καὶ κατευθύνει πρὸς αὐτὸ φαντασίαν, συναίσθημα καὶ βούλησιν τοῦ ὑποκειμένου, *προκαλεῖ ὁμῶς καὶ διὰ τὸν κατανοοῦντα μίαν ψυχικὴν ἐξιδανίκευσιν*, μίαν πραγματικὴν ἀνθρωπίνην ἐξύψωσιν λόγῳ τῆς ἀξιολογικῆς χροιάς τῆς κατανοήσεως. Διὰ τοῦτο καὶ ὅσον ἢ συγκλίησις τοῦ ὑποκειμένου ἐντείνεται, ἐπὶ τοσοῦτον προάγεται ὁ ἐσωτερικὸς αὐτοῦ κόσμος καὶ παρορμαῖται πρὸς μίαν βουλητικὴν ἐνέργειαν ἀγαθωτέρας προαιρέσεως.

Συγκεφαλαιοῦντες εὐρίσκομεν ὅτι μὲ τὴν παρουσιαζομένην κατὰ τὴν κατανόησιν ἀφοσίωσιν τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ κατανοούμενον ἀντικείμενον, μὲ τὸν συναισθηματικὸν κόσμον, ὅστις κατέχει τὸ ὑποκείμενον, καὶ μὲ τὴν μεταφυσικὴν ἀπόχρωσιν τῶν σκέψεων του ἔχει τοῦτο τὴν δυνατότητα ὄχι μόνον γὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ καὶ γὰ δράσῃ ἀξιολογικὰ, διαδηλώνον οὕτω τὴν ἀνωτερότητα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Μὲ τὴν ἐπερχομένην ἐναρμόνισιν τῶν ψυχοπνευματικῶν στοιχείων τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὴν φύσιν τοῦ κατανοουμένου καὶ μὲ τὴν ἐνεργὸν ἀφοσίωσιν τοῦ πρώτου πρὸς τὸ δεύτερον ἐπέρχεται ὄχι μόνον ἐξυπηρέτησις τοῦ κατανοουμένου, ἀλλὰ καὶ ἀξιολογικὴ προώθησις τοῦ κατανοοῦντος. Ποῖον εἶναι τὸ εἶδος καὶ ἢ ἔκτασις τῆς τοιαύτης ἐξυπηρετήσεως καὶ ἀξιολογικῆς προωθήσεως ἐρμηνεύομεν περαιτέρω κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν μορφῶν τῆς κατανοήσεως, διότι τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φύσεως ἐκάστης μορφῆς. Ἐξ ὄλων ὁμῶς τῶν ὡς ἄνω χαρακτηριστικῶν τῆς κατανοήσεως καταφαίνεται ἢ *ἀνωτερότης αὐτῆς ἐναντι τῆς γνώσεως*.

β. ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΕΩΣ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἶδομεν ὅτι ἢ ψυχικὴ ὄντοτης τοῦ ὑποκειμένου παίζει τὸν σοβαρώτερον ρόλον εἰς τὴν κατανόησιν, ὅτι συνεπῶς τὸ ψυχικὸν στοιχεῖον τοῦ ὑποκειμένου προσδιορίζει τὴν κατανόησιν. Ἡ πραγματικότης ὁμῶς, τὴν ὁποῖαν ζῆ ὁ σκεπτόμενος ἄνθρωπος, δὲν εἶναι οὔτε εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους ἢ ἰδίᾳ, ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς τὸν ἴδιον ἐκάστοτε ἀμετάβλητος. Αὕτη δημιουργεῖται μὲν ἀπὸ πράγματα καὶ γεγονότα, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς γλώσσης εἰς τὸν ἄλλον συνειδοποιοῦνται, ἢ σχετίζεται μὲ πολιτιστικὰ δημιουργήματα καὶ μὲ μορφὰς κατευθύνσεως οἰκονομικῆς, αἰσθητικῆς, θεωρητικῆς κλπ., ἅτινα ἐν τῇ συνόλῳ των ὑπὸ τοῦ πνεύμα-

τος τοῦ ὑποκειμένου καθοριζόμενα ἀποτελοῦν μὲ τὴν ἰδιαιτέραν των σημασίαν τὸν κόσμον τῶν βιώσεών του, ὅμως ὁ κόσμος αὐτὸς παρουσιάζει ἀτομικὸν χαρακτήρα. Τούτου ἡ διαφοροποίησις προκαλεῖται ἀπὸ τοὺς κάτωθι παράγοντας, παράγοντας οἵτινες ἐπιδρῶντες εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς διηρθρωμένης ὁλότητος τοῦ ὑποκειμένου διαφοροποιοῦν καὶ τὴν κατανόησιν.

αα) Ἡ διάφορος ψυχὸσύνθεσις τοῦ ὑποκειμένου. Αὕτη εἶναι ἀποτελέσμα ὄχι μόνον τῆς σωματικῆς καταστάσεως, τῆς κληρονομικότητος καὶ τῆς πείρας τοῦ ὑποκειμένου¹, ἀλλὰ καὶ τῶν φάσεων, τὰς ὁποίας ἕκαστον στάδιον τῆς ἡλικίας προκαλεῖ. Ὅλα ταῦτα διαμορφῶνουν μίαν ψυχικὴν κατεύθυνσιν, ἣτις ἔχει τὴν δυναμικότητα νὰ χρωματίζῃ κατὰ τὴν κατανόησιν τὸ κατανοούμενον κατὰ τρόπον ἐκφυλοποιῶντα τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην τοῦ ὑποκειμένου. Οὕτω π. χ. ὁ φίλος δὲν κατανοεῖται εἰς ὅλας τὰς φάσεις τῆς ἡλικίας κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον². "Ἄν διὰ τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν ἀντικρύζεται ὁ φίλος εἰς τὸ προσωποποιημένον παιγνίδι καὶ μάλιστα μὲ μαγικὸν περιεχόμενον, συμφώνως πρὸς τὴν βίωσιν τῆς ἡλικίας αὐτῆς, διὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν παρουσιάζει ὁ φίλος ἰδανικώτερον περιεχόμενον, ἀντικρύζεται τ. ἔ. αὐτὸς μὲ τὴν ἔννοιαν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ εἰλικρινοῦς, τοῦ ἐντίμου, τῆς ἀμοιβαίας ἐκτιμήσεως³ κ.ο.κ. Τὸ δὲ διάφορον τῆς ὑποκειμενικῆς καταστάσεως δὲν μένει παθητικὸν καὶ κλεισμένον, ἀλλ' ἐκδηλοῦται μὲ τὴν μεταβολὴν τῶν διαφερόντων, μὲ τὴν διαφοροποίησιν τῆς κατευθύνσεως, τῶν προσπαθειῶν καὶ τῆς δράσεως καὶ γενικὰ μὲ τὸ διάφορον πιστεύω τοῦ ὑποκειμένου.

ββ) Ἡ ἀντικειμενικὴ μεταβολὴ τῆς περὶ κόσμου καὶ βίου θεωρίας. Ἡ μεταβολὴ αὕτη προκαλεῖται ἐκ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν ρευμάτων τῆς ἐποχῆς καὶ γενικὰ ἐκ τῆς διαφορῆς φύσεως μιᾶς πολιτιστικῆς ἐξελίξεως. Τὸ κλασσικὸν π. χ. ἰδεώδες ἢ ἕνα συγγραφέα τῆς ἀρχαιότητος διαφοροτρόπως ἀντίκρουσε καὶ κατενόησεν ὁ μεσαίων ἀπὸ τὴν ἀναγέννησιν ἢ διαφωτισμόν. Ἡ πολιτιστικὴ αὕτη μεταβολή, ἂν καὶ ἀντικειμενικὴ, ἔχει ἄμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου, διότι πᾶν ἄτομον ἐνθρονίζεται εἰς τὸ πνευματικὸν πλαίσιον τῆς ἐποχῆς του⁴ ἐκ συνεπιδράσεως τῶν συνανθρώπων ἢ καὶ ἐξ ἰδίας φιλοδοξίας τοῦ ἀτόμου

1. Felix Krueger: Über Entwicklungspsychologie, 1915, σ. 96.

2. Ἡμέτερον: Die Stufen der Wertgerichtetheit κλπ., σ. 38.

3. Ch. Bühler: Das Seelenleben des Jugentlichen, Jena, 1929, σ. 157-159.

4. Th. Litt: Geschichte und Leben, Leipzig, 1930, σ. 99.

γὰ δημιουργήσῃ πολιτιστικά, μία φιλοδοξία, ἣτις μόνον εἰς τὸ κυριαρχοῦν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκπληροῦται. Ἐν τούτοις ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν ὀφείλεται εἰς ἐσωτερικὰ αἷτια, ὅπως ἡ ἀνωτέρω διάφορος ψυχοσύνθεσις τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλ' εἰς ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις, τῶν ὁποίων ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ διαφοροποίησις τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ὑποκειμένου, ἄρα καὶ τῆς κατανοήσεως.

Ἐπομένως ἡ ἀτομικὴ ψυχοσύνθεσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ μεταβολὴ τῆς περὶ κόσμου καὶ βίου θεωρίας προκαλοῦν τὴν διαφοροποίησιν τῆς κατανοήσεως. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀμφοτέρων τούτων διαμορφώνεται εἰς τὸ κατανοοῦν ὑποκείμενον μία διαφοροποιημένη διηρθρωμένη δλότης μετὰ τὰς κάτωθι ἀποχρώσεις, χαρακτηριζούσας καὶ τὴν κατανοήσιν:

— Ὁ συναισθηματικὸς ἢ φανταστικὸς κλπ. τύπος, διαφαινόμενος καὶ εἰς τὴν κατανοήσιν. Ἐνδέχεται δηλαδὴ μεταξὺ δύο ἢ περισσοτέρων κατανοούντων ἀνθρώπων ὁ εἰς ἕκ τούτων γὰ ἀντικρύζῃ τὸ κατανοούμενον συναισθηματικώτερον ἢ φανταστικώτερον ἀπὸ τὸν ἄλλον¹.

— Ὁ κατὰ διάφορον βαθμὸν σκοπιμότητος διαβίων τύπος. Παρατηρεῖται δηλαδὴ ὅτι ὅσον περισσότερο μετὰ μίαν σκοπιμότητα, μετὰ ἕνα ἀντικειμενικὸν σκοπὸν, ἐξετάζει τὸ ὑποκείμενον μίαν μορφήν τοῦ ἀντικειμένου, τόσο περισσότερο καὶ ἡ σχέσις Υ—Α (Ἐποκειμένου — Ἀντικειμένου) προσλαμβάνει τὸν χαρακτήρα τῆς γνώσεως, ἣτοι ἡ πνευματικὴ ἀντίκρουσις καὶ ἀντίληψις τοῦ ἀντικειμένου γίνεται ἀντικειμενικὴ, ὡς τοῦτο παρουσιάζεται εἰς τὸν ἱστοριογράφον. Ὅσον ὅμως περισσότερο ἡ σκοπιμότης αὕτη ἐλαττώνεται διὰ τὸ ὑποκείμενον, ἐπὶ τοσοῦτον τοῦτο ἀφοσιώνεται πρὸς τὸ ἀντικείμενον, ἢ δὲ κατανοήσις γίνεται μὲν ὑποκειμενικὴ καὶ ὁ ὑποκειμενικὸς κόσμος τοῦ κατανοοῦντος χαρακτηρίζει τὴν κατανοήσιν — ὡς τοῦτο διακρίνομεν εἰς στιγμὰς ἀπολαύσεως, εὐσεβείας κλπ. — δὲν ἐκδηλοῦται ὅμως ἐγωκεντρισμὸς, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐξαλείφεται πᾶν ἴχνος ὑποκειμενισμοῦ ὑπὸ τὴν στενήν ἔγνοιαν τῆς ἀτομικῆς αὐτοσυνειδήσεως. Ἡ ἔλλειψις δηλαδὴ σκοπιμότητος ἀνυψώνει τὴν κατανοήσιν εἰς τὸ ἐπίπεδον ἐκεῖνο, ἐνθα παρατηρεῖται ἡ ἀγαθωτέρα καὶ ἰδανικωτέρα ἐκδήλωσις τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦτο διότι ἐξαλείφεται ἡ σκοπιμότης, ἣτις συνδέεται μετὰ τὸν στενώτερον ὑποκειμενισμόν. Ὁ δὲ ἀνωτέρω μετὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς σκοπιμότητος χαρα-

1. Ed. Spranger: Die Grundlagen der Geschichtswissenschaft, Berlin, 1905, κεφ. 6.

κτηριζόμενος ὑποκειμενικὸς κόσμος τοῦ κατανοοῦντος παρουσιάζει ἀκριβῶς τὴν ἐξυπηρετικὴν διὰ τὴν ζωὴν ὑψηλοτέραν ἐκδήλωσιν τοῦ ὑποκειμένου. Ἐκ τούτου καταφαίνονται τὰ ἑξῆς :

αα) Ὅσον περισσότερο σκοπιμότης δημιουργεῖται, ἥτις ἐκφεύγει τῆς ἀληθείας καὶ ἥτις ἐπιζητεῖ κάτι ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου νὰ εὔρη, τὸ ὅποιον τὸ ὑποκείμενον θέλει, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ ἔννοια τῆς κατανοήσεως διαστρεβλύνεται, ἐνῶ τοῦναντίον κατὰ τὴν κατανόησιν πρέπει ἀφομοίωσις τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ ἀντικείμενον νὰ λαμβάνη χώραν.

ββ) Ὅσον ἡ συγκλίησις τοῦ ὑποκειμένου αὐξάνει καὶ ἡ διελσδυσίς του εἰς τὴν ὄντότητα τοῦ ἀντικειμένου ἐντείνεται, ἐπὶ τοσοῦτον παρουσιάζεται ἑλλειψίς τῆς σκοπιμότητος. Ὅτι δὲ ἡ διελσδυσίς αὕτη τοῦ ὑποκειμένου ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὴν ἐναρμόνισιν τοῦ ὑποκειμένου πρὸς ἑαυτὸ ἔχομεν ἀνωτέρω ἀναφέρει.

— Ἡ διάφορος ἀξιολογικὴ κατεύθυνσις τοῦ ὑποκειμένου, ἥτοι αἱ πεποιθήσεις καὶ αἱ ἀξιολογικαὶ προτιμήσεις αὐτοῦ προκαλοῦν ἀντίστοιχον κατανόησιν. Ἡ ἀξία, πρὸς τὴν ὅποιαν τὸ ὑποκείμενον πιστεύει, καθορίζει τὴν σκέψιν του, τὴν δρᾶσιν του, διαρρυθμίζει τὴν ζωὴν του καὶ ἀντιστοίχως ἐξυπηρετεῖ ταύτην μὲ τὴν κατανόησιν. Τοῦτο παρατηρεῖται, διότι αἱ κοινωνικαί, καλαισθητικαὶ κλπ. ἀξίαι, αἵτινες γοητεύουν τὸ ἄτομον, ἐφ' ὅσον διαρρυθμίζουν ἀντιστοίχως τὴν ζωὴν του, προκαλοῦν τὴν τάσιν εἰς τὸ ἄτομον τοῦτο νὰ προβάλλῃ δρᾶσιν, σκέψιν, ἄρα καὶ κατανόησιν, διὰ τῶν ὁποίων αἱ ἀξίαι αὐταὶ θὰ διαλάμπουν. Καὶ αὕτη δὲ ἡ ἀξιολογικὴ ὑπόστασις τοῦ ὑποκειμένου εἶναι ἀποτέλεσμα τὸ μὲν τῶν πολιτιστικῶν κατευθύνσεων τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, τὸ δὲ τοῦ πολιτιστικοῦ περιεχομένου τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ ὁποίου τὸ γνῶρισμα ἀναφαίνεται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς κοσμοθεωρίας¹. Ἡ ὁμοῦς ἡ κατεύθυνσις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὅσον καὶ ὁ πνευματικὸς κόσμος τοῦ περιβάλλοντός του παρουσιάζουν μίαν ἐναρμόνισιν, τὴν ὅποιαν ἡ κληρονομία τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ πιστεύω τοῦ περιβάλλοντος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀτόμου — ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως καθ' ἣν καὶ αὕτη τοῦτο εὐνοεῖ — ἔχουν ἐπεξεργασθῆ ὡς ἀξιολογικὴν κατεύθυνσιν, ἥτις καθορίζει, ὡς ἤδη βλέπομεν, κατὰ τὴν ἀπόχρωσίν της καὶ τὴν κατανόησιν. Οὕτω μία ὠρισμένη ἀξιολογικὴ κατεύθυνσις τοῦ κατατανοοῦντος ὑπο-

1. Κοσμοθεωρία θεωρεῖται ἡ πνευματικὴ ἔννοια μιᾶς ἐποχῆς, ἥτις εἰς τὴν συνείδησίν μας ἀντικρῦζεται μὲ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ ἰδανικά, ἅτινα νοοῦνται εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν (Th. Litt: Zeitgeist, σ. 13).

κειμένου εὐρίσκει εἰς τὸ ἀντικείμενον ἀντίστοιχον ἐπικυριαρχίαν καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο κατανοεῖ αὐτό. Ὁ εὐσεβῆς π. χ. εὐρίσκει εἰς πᾶν ἀντικείμενον θρησκευτικὴν ἀπόχρωσιν, ὁ καλλιτέχνης καλαισθητικὴν κλπ. Διότι εἰς πᾶν ἀντικείμενον παρουσιάζεται μὲν μία ἐνιαία σύνθεσις, ἐκ τῆς δλότητος ὅμως ταύτης ἕκαστον κατανοοῦν ὑποκείμενον ἀποσπᾷ ἀντίστοιχον πρὸς τὴν ψυχὴν του ἀπόχρωσιν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν καὶ περισσότερον τὸ ἀντικείμενον κατανοεῖται.

Ἐκ τῆς διαφόρου τοιαύτης ἀξιολογικῆς κατανοήσεως τοῦ ἀντικειμένου παρατηροῦμεν τὰ κάτωθι :

αα) Εἰς πᾶσαν ἀξιολογικὴν μορφήν ἢ περιοχὴν (κοινωνικὴν, καλαισθητικὴν κλπ.) κυριαρχεῖ καὶ δεσπόζει μία ἔμμονος δημιουργικὴ νομοτέλεια (Inmanente Aufbaugesetzlichkeit)¹, ἕνας ἐσωτερικὸς τ. ἔ. νόμος, ὅστις παρορμᾷ πρὸς πολιτιστικὴν δημιουργίαν. Αὕτη ἡ νομοτέλεια ἀποτελεῖ τὸν ἐνωτικὸν κρίκον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις καὶ τάσεις τοῦ περιεχομένου τῆς ἀξιολογικῆς ταύτης μορφῆς. Τοιαύτη ἀξιολογικὴ νομοτέλεια νοεῖται ἀκόμη ὡς βασικὸς νόμος ζωῆς καὶ ἐνεργείας καὶ εἰς τὴν ἀναφερθεῖσαν ἀξιολογικὴν ὑπόστασιν τοῦ ὑποκειμένου, ἐνθα μάλιστα αὕτη ὡς ἰδιαιτέρα μουσικὴ τὴν ἁρμονίαν τῆς πνευματικῆς ζωῆς του παρέχει. Ἡ νομοτέλεια ὅμως αὕτη τοῦ ὑποκειμένου ἠλεκτρίζεται καὶ ἐξυφαίνεται ἐν τῇ δράσει τῆς μόνον ἀπὸ ἀντίστοιχον νομοτέλειαν τοῦ ἀντικειμένου, γεγονός ὅπερ συμβάλλει ὥστε μόνον ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο νὰ ἀντικρῦζεται καὶ κατανοῆται τὸ ἀντικείμενον. Οὕτως, ὡς εἶδομεν, ὁ καλλιτέχνης κυρίως μόνον ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀποψιν μιᾶς μορφῆς σαγηνεύεται.

ββ) Κατὰ πᾶσαν μὲν κατανόησιν, ἰδίως ὅμως κατὰ τὴν πραγματοποιουμένην μετὰ βάσιν τὴν ἀξιολογικὴν ὑπόστασιν τοῦ ὑποκειμένου, ἐκδηλοῦται ἐκ μέρους τοῦ ὑποκειμένου μία ἐσωτερικὴ διαμορφωτικὴ δύναμις (Einbildungskraft), ἣτις ὄχι μόνον στρέφεται πρὸς τὴν δλότητα τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἣτις τὰς ἐπὶ μέρους τούτου ἐκδηλώσεις συσσωματώνει εἰς ἕν ἐνιαῖον ὅλον κατὰ τὴν ψυχικὴν ὑπόστασιν τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ καὶ ἣτις κατὰ τὴν κατανοητικὴν τῆς ἐπενέργειαν διακατέχεται ὑπὸ τῶν ἰδίων νόμων, ὑπὸ τῶν ὁποίων καὶ ἡ συνείδησις τοῦ κατανοοῦντος καθορίζεται, παρουσιάζεται δηλονότι ἐν ἐνιαῖον ὅλον ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ δὲν ἀντιστρατεύεται πρὸς τὴν τάσιν τοῦ ὑποκειμένου.

Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι ἡ κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἢ ἀξιολογικὴν κατεύθυνσιν τοῦ ὑποκειμένου διαφοροποίησις τοῦ ἀντικειμένου δὲν θεω-

1. Ed. Spranger: Lebensformen, σ. 412.

ρεῖται ὡς διαστρέβλωσις τῆς κατανοήσεως, ὅπως τοῦτο ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς σκοπιμότητος ἀνωτέρω ἔχομεν ἐκθέσει, οὐδὲ ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν ὑποκειμενισμοῦ, ἀλλὰ τοῦναντίον μὴ συνειδητὴν ἀφοσίωσιν τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ ἄντικείμενον καὶ συμβολὴν ἀμφοτέρων εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ζωῆς. Ἡ δὲ ἀφοσίωσις αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς διεπίσδυσις τοῦ κατανοοῦντος εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ κατανοουμένου, ἢ συμβολὴ ὁμῶς εἰς τοῦτο ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ ὁμοίας ἀποχρώσεως τάσεις ἀμφοτέρων.

Τέλος δι' ἐκάστην ἐποχὴν ἀναφαίνεται καὶ ἰδίᾳ ἀπόχρωσις κατανοήσεως. Τοῦτο προκαλεῖται ἐκ τοῦ ὅτι εἰς πᾶσαν ἐποχὴν κυριαρχεῖ μία πνευματικὴ ὀντότης φύσεως κοινωνικοῖστορικῆς, μία κοσμοθεωρία, ἣτις παρουσιάζει τὴν ἐπίδρασιν ὠρισμένης πνευματικῆς ἀντιλήψεως. Αὐτὸ δὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐπιδρᾷ τόσον δυναμικὰ εἰς τὰς σκέψεις, συναισθήματα καὶ ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, ὥστε αἱ κατευθύνσεις τῶν ἀνθρώπων, αἱ βιώσεις των¹ καὶ αἱ σημασίαι τῶν ἀντικειμένων νὰ ἐνθρονίζωνται εἰς τὸ ἐπικρατοῦν πνεῦμα. Ἄλλως τε μόνον εἰς τὰς ἀποχρώσεις αὐτῶν τῶν σημασιῶν καὶ εἰς τὰς κατευθύνσεις τῶν ἀνθρώπων διαφαίνεται καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐκάστοτε πνεύματος². Μόνον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τούτου λαμβάνει τὸ ἀντικείμενον ἐκάστοτε μορφήν, γίνεται συνειδητόν, χρησιμοποιεῖται, λαμβάνει ἀξίαν. Ζητοῦντες ἤδη μὲ τὴν κατανόησιν νὰ ὑπεισέλθωμεν εἰς τὴν πνευματικὴν πραγματικότητα τοῦ ἀντικειμένου, ἐρχόμεθα εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὸ πνεῦμα αὐτῆς ταύτης τῆς ἐποχῆς, τοῦ ὁποῦ ἐκδήλωσιν καὶ δύναμιν ἀποτελεῖ ἡ πνευματικὴ πραγματικότης τοῦ ἀντικειμένου. Ἡ κατανόησις ἄρα ἐναρμονίζεται πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς.

Ἄλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο εἰς τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐξελλίσσεται³, ὡς τοῦτο καταδεικνύεται ἐκ τῆς ἐμφανίσεως διαφόρων κοσμοθεωριῶν καὶ ἀντιστοιχῶν ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἀντικειμένου σημασιῶν. Φυσικὸν εἶναι κατόπιον τούτου καὶ ἡ κατανόησις νὰ ἀκολουθῇ τὴν ἐξέλιξιν ταύτην καὶ νὰ παρουσιάζῃ τὸ περιεχόμενον ταύτης ἕνα ἀντίλαλον τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς⁴. Οὕτω παρουσιάζεται διαφοροποιήσις τῆς κατανοήσεως ὄχι μόνον κατὰ τὰς ἀξιολογικὰς κλπ. καταστάσεις τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν πνεῦμα. Ἡ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἀπό-

1. Ed. Spranger: Lebensformen, σ. 421.

2. Th. Litt: Zeitgeist, σ. 27.

3. Liebert: Erkenntnistheorie, σ. 98 - 104.

4. Ed. Spranger: Lebensformen, σ. 422.

χρωσις τῆς κατανοήσεως συνδέεται μὲν στενῶς μὲ τὸν ἀνωτέρω ἀναφερθέντα παράγοντα τῆς ἀντικειμενικῆς μεταβολῆς τῆς περὶ τοῦ κόσμου καὶ βίου θεωρίας, διαφέρει ὁμως ἐκείνου κατὰ τὸ ὅτι κατὰ τὴν κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς διαφοροποιήσιν δὲν στοχαζόμεθα τὴν ἐξ ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ὑποκειμένου δύναμιν, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὴν περίπτωσιν ἐκείνην, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων ἀντανάκλασιν τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς, ἐξ οὗ γεγονότος, ὡς εἶδομεν, διαφαίνεται ἡ δύναμις τούτου.

Μία ὁμως παρατήρησις: Αἱ διαφοροποιήσεις αὗται δὲν μειώνουν τὸ κῶρος καὶ τὴν ἀξίαν τῆς κατανοήσεως. Διότι:

α) Εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὡς ἄνω περιπτώσεις τῆς διαφοροποιήσεως περιβάλλεται τὸ ἀντικείμενον ἀπὸ μίαν σημασίαν σύμφωνον πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς στιγμῆς ἢ σύμφωνον πρὸς ἐκεῖνον τὸν παράγοντα, ὅστις προσδίδει τὴν μορφήν τὴν σημασιολογικὴν εἰς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο. Ἐπειδὴ δὲ ὁ παράγων οὗτος εἶναι ἡ δύναμις τοῦ ἐπικρατοῦντος πνεύματος, διεισδύοντες μὲ τὴν κατανόησιν εἰς τὴν σημασίαν ταύτην, διεισδύομεν εἰς τὴν πραγματικότητα, τὴν ὅποίαν ἡ δύναμις τοῦ πνεύματος παρουσιάζει. Ἡ τοιαύτη δύναμις τοῦ πνεύματος παρουσιάζεται καὶ εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ἐκείνας διαφοροποιήσεις, αἵτινες ὀφείλονται εἰς ὑποκειμενικὰς καταστάσεις, διότι ἐκάστη σημασία εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀνταποκρίνεται πρὸς μίαν βίωσιν, ἣτις ἐναρμονίζεται μὲ μίαν σχέσιν νοουμένην εἰς τὴν πολυσχιδῆ ἐμφάνισιν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος αὐτῆς καὶ μάλιστα ἐκείνην, ἣτις συνδέεται μὲ τὸ ὑποκείμενον αὐτό, ἀνταποκρίνεται ἄρα καὶ ἡ κατανόησις αὕτη πρὸς ἓν τμήμα τῆς ὅλης πραγματικότητος. Ἄν δὲ ἀκόμη στοχασθῶμεν ὅτι τὸ ὑπὲρ χρόνον καὶ τόπον πνεῦμα μόνον διὰ τῶν ἐπὶ μέρους κατὰ τόπον καὶ χρόνον ἐμφανίσεων — τῶν διαφόρων δηλονότι σημασιῶν — ἐκδηλοῦται¹, τότε καταφαίνεται ὅτι μὲ τὴν διαφοροποιήσιν τῆς κατανοήσεως ὄχι μόνον δὲν παρουσιάζεται μειογεντικότης ταύτης, ἀλλὰ τοῦναντίον δυνατότης νὰ ἀντικρύσῃ καὶ συλλάβῃ ὁ κατανοῶν τὸ ὑπὲρ χρόνον καὶ τόπον πνεῦμα, ὅπερ καθίσταται ἀδύνατον, ἂν ἐκεῖνο δὲν συνυφανθῇ μὲ τὰς προϋποθέσεις καὶ τοὺς ὅρους τοῦ ἐκάστοτε χρόνου καὶ τόπου. Ἐὐὲν ἄτομον δὲ ζῶν τὸ ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ πνεῦμα, ἐφ' ὅσον καὶ τοῦτο ζῆ ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ζητεῖ νὰ ἀνυψωθῇ πρὸς τὸ ὑπὲρ τόπον καὶ χρόνον πνεῦμα διὰ νὰ συνεισφέρῃ εἰς μίαν πραγμάτωσιν τῶν ἰδανικῶν τῆς ἐποχῆς του. Ἐφ' ὅσον ὁμως εἰς

1. Ibid. Spranger: Lebensformen, σ. 27.

τοῦτο συνεργεῖ ἢ ἐπὶ μέρους κατανοήσεις, ἢ διαφοροποιήσεις αὐτῆς αὐτῆς ἔχει εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ὄλης ἀνθρωπότητος.

ββ) Ἀλλὰ καὶ ἡ διαφοροποιήσεις, ἡ ὁποία προκαλεῖται ἀπὸ τὰς ἀξιολογικὰς κατευθύνσεις τοῦ ὑποκειμένου, ἔχει τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου. Διότι, ἐὰν π.χ. ὁ κατανοῶν ἀντικρῦζῃ τὸ ἀντικείμενον κατὰ τὸν ἀξιολογικὸν του κόσμον κοινωνικῶς ἢ οἰκονομικῶς ἢ αἰσθητικῶς κλπ., δὲν συνδέεται μὲ μίαν μόνον ἀπόχρωσιν τοῦ ἀντικειμένου, δὲν ἐξετάζει δηλαδὴ τὴν ἐπὶ μέρους κοινωνικὴν ἢ οἰκονομικὴν ἢ αἰσθητικὴν ὄντοτητα αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἐνιαίαν ἐμφάνισιν αὐτοῦ. Δὲν ἐνδιαφέρεται μόνον διὰ μίαν ἐκδούλευσιν τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ διὰ τὴν ὄλην του ὑπόστασιν. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα ὁμῶς τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ ὑποκειμένου ἀξιολογικῆς κατευθύνσεως ἐπιτυγχάνεται ἡ κατανοήσεις, διότι μόνον οὕτω ἐπέρχεται ἡ ἰδιαιτέρα συναισθηματικὴ ἐκδήλωσις τῆς ψυχῆς τοῦ ὑποκειμένου, μόνον οὕτω δημιουργεῖται εἰς αὐτὸ μία ἐπιτακτικὴ ἐπιθυμία νὰ γνωρίσῃ βαθύτερον τὸ ἀντικείμενον καὶ νὰ παρορμηθῇ πρὸς εὐεργετικὴν διὰ τὴν ζωὴν δράσιν, μόνον οὕτω ἐπέρχεται ἡ ἐξυπηρέτησις τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀρμονικὴ ἐμφάνισις ταύτης. Ὑπὸ ταύτην τὴν βάσιν παρουσιάζεται εἰς τὸ ὑποκείμενον ἡ μεγάλη «λαχτάρα», ἣτις γίνεται κίνητρον ἐρεύνης¹ καὶ δράσεως.

γγ) Πᾶσαι αἱ διαφοροποιήσεις τῆς κατανοήσεως παρουσιάζουν μίαν συνοχήν. Τοῦτο δὲ διαφαίνεται ὄχι μόνον εἰς τὸ ὅτι ἅπασαι αἱ διαφοροποιήσεις λαμβάνουν χώραν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ὅτι παρουσιάζεται συνοχὴ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, τοῦ ὁποίου ἀπόκομμα εἶναι αἱ ἐπὶ μέρους κοσμοθεωρίαι καὶ τὰ ἐκάστοτε πνεύματα τῆς ἐποχῆς. Ἀκόμη καὶ ὁ σκοπὸς τῆς διαφοροποιήσεως αὐτῶν, ὅστις ἔγκειται εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ζωῆς, καταδεικνύει τὴν συνοχήν τῶν κατανοήσεων, διότι ἐνιαία εἶναι καὶ ἡ ἐμφάνισις τῆς ζωῆς, ἡ δὲ ποικιλία τῆς ἐξυπηρετήσεως αὐτῆς, διαφοροτρόπως ἐκάστοτε, ἀρμονικὴν μᾶλλον σύγθεσιν τῆς πορείας της καὶ ἰδεώδη ἐμφάνισιν παρέχει. Τέλος αἱ ἀξιολογικαὶ νομοτέλειαι τοῦ κατανοοῦντος, αἵτινες εἶναι ἡ αἰτία τῶν διαφοροποιήσεων, δὲν εἶναι ὡς ἐκ τῆς φύσεως των ξένα πρὸς τὰς ἀπολύτους ἀξιολογικὰς νομοτελείας, τῶν ὁποίων τὸ κῦρος αἰώνιον καὶ ἀλώθητον εἶναι καὶ τῆς διαφοροποιημένης κατανοή-

1. Ε. Π. Παπανούτσου: Ἡ ἐπιστήμη, Ἀθήναι, 1937, σ. 337.

σεως τὴν ἀνύψωσιν ὑποδηλώνει. Ὅτι δὲ ἐναρμόνις καὶ ὑποταγή τῶν ἀξιολογικῶν νομοτελειῶν τοῦ κατανοοῦντος πρὸς τὰς ἀπολύτους ἀξιολογικὰς νομοτελείας ὑπάρχει, διαπιστώνεται τοῦτο ἀπὸ τὸν συνεχῆ δημιουργικὸν χαρακτήρα τῆς ἀξιολογικῆς κατανοήσεως.

Εὐνόητον ὅμως ὅτι, διὰ νὰ ἐπέλθῃ ἡ ὀρθὴ κατανόησις, ἀπαιτεῖται ὁ κατανοῶν ἰδίως νὰ σφυγμομετρήσῃ καταλλήλως τὴν ἐποχὴν τοῦ κατανοομένου καὶ ὁ ἴδιος νὰ ζῆ τὸ πνεῦμα τοῦ περιβάλλοντος ἐκείνου, ὥστε νὰ μὴ παρουσιάζεται σφαιερὰ κατανόησις.
